

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ТИМЧАЛЬ МАРІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 343.36

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА В УКРАЇНІ ОСІБ,
ВЗЯТИХ ПІД ЗАХИСТ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук
Пасєка Олексій Федорович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального права і кримінології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Письменський Євген Олександрович,
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент
Пономаренко Юрій Анатолійович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
декан заочного факультету № 1

Захист відбудеться «05» __06__ 2019 р. о _13.30_ годин на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано «03» __05__ 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Згідно з Конституцією України (ст. 3), людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З огляду на це, держава через уповноважені органи гарантує захист прав, свобод та інтересів людини від протиправних дій шляхом виявлення, розслідування та судового розгляду проваджень про кримінальні правопорушення. Це положення набуло розвитку у ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та низці інших нормативних актів.

Важливе значення для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень та їх судового розгляду має готовність окремих учасників кримінального судочинства співпрацювати зі слідством та судом. Дуже часто для створення передумов такої співпраці необхідно забезпечити захист таких учасників, а в окремих випадках – і членів їх сім'ї. Україна одна з перших держав колишнього СРСР прийняла відповідні закони про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Ще 1993 р. прийнято Закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», що стали гарантією захисту прав, свобод, інтересів учасників кримінального судочинства та окреслюють основоположні засади механізму забезпечення безпеки осіб, які потребують захисту. Відтоді інститут захисту учасників кримінального судочинства в Україні постійно змінювався, що однак не дало вирішення питання про створення в державі ефективного механізму кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист. В Україні досі не існує Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства (далі – Єдина програма). Все частіше висловлюються пропозиції щодо необхідності запровадження в нашій державі Програми захисту свідків, яка діє, наприклад, у США та деяких пострадянських державах.

У КК України (Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя») передбачено два склади злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, – ст. 380 «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» та ст. 381 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист». З одного боку, це свідчить про визнання необхідності кримінально-правових принципів захисту прав, свобод та інтересів осіб, взятих під захист, що, своєю чергою, є гарантією забезпечення належного здійснення та відправлення правосуддя. З іншого боку, доводиться констатувати, що такі норми зовсім не досконалі. А судова практика та офіційна статистика засвідчують відсутність за останні п'ять

років кримінальних проваджень за ст.ст. 380, 381 КК України, а також випадків покарання особи за цими статтями.

Питання кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя загалом та за посягання на осіб, взятих під захист, зокрема неодноразово розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці: М. Ю. Азаров, В. І. Андреев, П. П. Андрушко, О. В. Бардацька, Ю. В. Баулін, В. П. Бахін, Л. П. Брич, С. Б. Гавриш, О. О. Гриньків, В. К. Гришук, М. В. Гузела, О. О. Дудоров, Г. О. Душечко, З. А. Загинеї, В. С. Зеленецький, Н. С. Карпов, М. В. Коваль, М. Й. Коржанський, М. В. Курків, М. І. Мельник, П. В. Митник, В. О. Навроцький, А. М. Орлеан, Л. І. Родзевич, О. В. Усенко, В. Я. Тацій, В. М. Тертишнік, П. Л. Фріс, М. Ю. Черкова, О. А. Шестакова та інші. Однак напрацювання вчених не охопили вирішення сучасних проблем із кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист. Навіть більше, з моменту прийняття спеціальних законів України про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, питання кримінально-правової охорони учасників кримінального судочинства на дисертаційному рівні не вивчали. Не аналізувались й аспекти відповідності національного законодавства міжнародним стандартам та досягненням у цій сфері зарубіжних держав.

Останніми роками Україна зазнала чимало перетворень, які опосередковано вплинули й на інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Зокрема, відбулися реформування правоохоронних органів, перебудова їхньої системи, створено нові органи та підрозділи тощо. Важливе значення для інституту забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, має також прийнятий 2016 р. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» тощо.

Наведене відтак засвідчує актуальність обраної теми, потрібність та своєчасність дослідження питань кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах тем науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0115U006501), «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є оптимізація механізму кримінально-правового забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, на основі теоретичного аналізу ефективності та відповідності сучасним стандартам кримінально-правових норм, норм іншого галузевого законодавства та правозастосовної практики у цій сфері.

У рамках мети окреслено відповідні задачі:

– з'ясувати ступінь наукової розробки питань забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України;

– окреслити соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за посягання на суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;

– проаналізувати законодавче та доктринальне визначення поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», виокремити його істотні ознаки;

– визначити особливості застосування кожного зі заходів безпеки, що передбачені вітчизняним кримінальним законодавством;

– розглянути законодавство зарубіжних держав щодо кримінально-правового забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, та визначити позитивний міжнародний досвід для ймовірного подальшого запровадження у вітчизняну кримінально-правову систему;

– встановити особливості об'єкта складів злочинів, передбачених ст. 380 та ст. 381 КК України;

– надати характеристику об'єктивної сторони посягань на суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;

– дослідити ознаки суб'єкта окреслених складів злочинів;

– визначити ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства;

– розмежувати злочини, передбачені ст.ст. 380, 381 КК України, з іншими складами злочинів;

– визначити особливості застосування покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист;

– запропонувати шляхи усунення виявлених недоліків кримінально-правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та розробити практичні рекомендації в цій сфері.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у сфері кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети та задач роботи. Методологічними засадами дисертації є положення кримінального права, кримінального законодавства, а також судова практика України. Відтак у роботі використано такі методи: *формально-юридичний (догматичний)* – під час аналізу юридичних складів злочинів, передбачених у ст.ст. 380, 381 КК України, а також відповідних кримінально-правових санкцій (розділ 2); *герменевтичний* – з метою встановлення змісту окремих кримінально-правових понять (наприклад, «правосуддя», «забезпечення безпеки осіб, взятих під захист», «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», «службова особа», «покарання», «кваліфікація злочинів») (всі підрозділи роботи); *порівняльно-правовий* – під час здійснення порівняння вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства щодо норм,

пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, узятих під захист (КК України, КК Республіки Білорусь, КК Грузії, КК Латвійської Республіки, КК Литви, КК Естонії, КК Республіки Молдови, КК Польщі, КК Австрії, КК Франції, КК Федеративної Республіки Німеччина, деякі норми КК Китаю, Нідерландів та кримінальне законодавство США) (підрозділ 1.3); *історико-правовий* – у межах вивчення показників застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства у різні роки (підрозділ 1.1); *системного аналізу* – під час розмежування складів злочинів, що вивчаються, зі суміжними складами злочинів (підрозділ 3.1); *статистичний* – задля дослідження статистичних даних про кількість облікованих злочинів, передбачених ст.ст. 380, 381 КК України, а також про кількість осіб, яким було пред'явлено підозру за вчинення цих злочинів, та інших статистичних даних (підрозділи 1.1, 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці з кримінального права, загальної теорії права та довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані за 2013–2018 рр. Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України. Зокрема, вивчено понад 60 вироків, у яких йшлося про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень кримінального законодавства щодо забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, у якій сформульовано нові наукові положення та висновки, що виносяться на захист:

уперше:

– доведено необхідність виключення ст. 381 із КК України як такої, що породжує конкуренцію кількох спеціальних норм. У чинній редакції її положення є спеціальними стосовно: а) положень ст. 387 КК України (інформація про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є одночасно «даними оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування»), а також можуть конкурувати з б) статтями КК України, які передбачають відповідальність за розголошення державної таємниці (застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, за правило, становить державну таємницю тощо) та зі статтями про злочини у сфері службової діяльності;

– на підставі вивчення зарубіжного досвіду та судової практики з розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, обґрунтовано необхідність посилення відповідальності за діяння, передбачені ч. 1 ст. 380 КК України у випадку їх вчинення з метою одержання неправомірної вигоди. Пропонується передбачити відповідальність за такі діяння як за кваліфікований вид злочину

з санкцією у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна;

– доведено доцільність передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ст. 380 КК України, які пропонується закріпити в примітці до ст. 380 КК України. Умовами застосування такого звільнення пропонується передбачити: вчасне застосування службовою особою всіх необхідних, достатніх та ефективних заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства, але якщо тяжкі наслідки для підзахисної особи все одно настали;

– доведено необхідність у Єдиній програмі визначити перелік злочинів, у провадженнях за якими до осіб мають застосовуватися заходи безпеки. До таких пропонується включити злочини, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 115, 121, 129, 146, 195, 343, 345, 347, 348, 376, 377, 378, 379, 397, 398, 399, 400 КК України. Водночас такий перелік не має бути вичерпним;

удосконалено:

– наукові підходи до визначення поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», під яким пропонується розуміти діяльність уповноважених законом органів, спрямована на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших), за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю у кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень);

– визначення поняття «правосуддя» - як правозастосовної діяльності суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуальному порядку цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ, а також конституційного судочинства й діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя та забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які видають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань;

– наукові підходи щодо вдосконалення назви Розділу XVIII КК України. Обґрунтовується як більш точна назва у такій редакції: «Злочини проти правосуддя та діяльності органів, що сприяють здійсненню правосуддя»;

– наукові позиції щодо невідповідності механізму забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства європейським стандартам, що проявляється у прогалинах бюджетного, нотаріального, житлового, трудового законодавства тощо;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи щодо необхідності вдосконалення законодавчого регулювання питань матеріального забезпечення та відшкодування збитків

підзахисній особі або її сім'ї, якщо діяння службової особи, яка мала здійснити захист, були недостатніми, неефективними або ненадійними. Пропонується внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу України;

– твердження про доцільність прийняття Єдиної програми, яка б охопила: коло осіб, до яких вона може бути застосована; суб'єктів, які можуть забезпечити захист; перелік заходів безпеки; поняття «негайних заходів безпеки» (ті, що застосовуються впродовж 24 годин); перелік кримінальних правопорушень, у провадженнях про вчинення яких, за умови наявної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну підзахисної особи, мають бути застосовані конкретні заходи безпеки; підстави притягнення до кримінальної відповідальності; умови звільнення від відповідальності тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Результати, отримані у процесі дослідження проблеми кримінально-правової охорони осіб, узятих під захист, можуть використовуватися у:

– науково-дослідній діяльності як підґрунтя подальших напрацювань із проблем кримінально-правової охорони осіб, узятих під захист, для розроблення окремих аспектів цієї комплексної теми;

– правотворчості – законодавцем щодо усунення недоліків кримінально-правової охорони осіб, узятих під захист;

– правозастосуванні – для удосконалення практики застосування чинного кримінального законодавства у разі порушення норм, що стосуються охорони осіб, узятих під захист;

– навчальному процесі – під час викладення дисципліни з Особливої частини кримінального права та відповідних спецкурсів;

– науці кримінального права України – у рамках подальшого дослідження проблеми охорони осіб, узятих під захист.

Отримані результати, сформульовані висновки та пропозиції можуть також бути використані судовими і правоохоронними органами як рекомендації щодо підвищення ефективності застосування інституту забезпечення безпеки осіб, узятих під захист; під час опрацювання проекту Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, постраждалих від злочинів, а також при створенні Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й рекомендації дисертації оприлюднено на трьох наукових конференціях: Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.)

Публікації. Результати дисертації висвітлено у восьми публікаціях, із яких чотири – у виданнях, які входять до переліку наукових фахових видань України, одна – у зарубіжному фаховому виданні (Республіка Молдова), три – у тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Робота складається з анотації українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 222 сторінки, із яких основний текст – 185 сторінок, список використаних джерел – 15 сторінок (163 найменування), п'ять додатків розміщено на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано мету і задачі, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено методологічну, науково-теоретичну й емпіричну основи дисертації, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та публікацію основних результатів дослідження, структуру дисертації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист» складається з трьох підрозділів. У підрозділі *1.1 «Стан наукової розробки та соціальна зумовленість кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист»* проаналізовано наукові праці з окресленої проблематики та відповідність ст.ст. 380 та 381 КК України принципам (положенням) криміналізації. З'ясовано, що належної наукової розробки питання кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист, не мають, тоді як криміналізація таких діянь є соціально зумовленою та обґрунтованою. Наведено результати опитування у порівняльній характеристиці за минулі роки, а також аналіз офіційної статистики щодо досліджуваних складів злочинів. Відтак встановлено, що існування у вітчизняному кримінальному законодавстві норм, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, слугує гарантією захисту прав, свобод та інтересів людини, а також ефективного й належного відправлення правосуддя загалом.

У підрозділі *1.2 «Поняття та види заходів безпеки, що застосовуються до осіб, взятих під захист, за законодавством України»* розглянуто законодавче та доктринальне визначення поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також запропоновано авторське його визначення. Визначено особливості видів заходів безпеки, що застосовуються до осіб, взятих під захист, проаналізовано норми КПК та КК України, що регулюють забезпечення безпеки осіб. Встановлено, що в Україні найчастіше застосовуються заходи безпеки, які є маловитратними, але водночас

малоефективними. Відсутній належний механізм реалізації деяких видів заходів, застосування яких потребує відповідного фінансування, у зв'язку з чим обгрунтовано необхідність внесення змін у бюджетне, трудове, житлове та інше галузеве законодавство України.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист»* проаналізовано кримінально-правові та процесуальні норми тринадцяти держав світу. Обгрунтовано, що найкращий досвід у цій сфері мають держави, в яких діють спеціальні програми захисту учасників кримінального судочинства. Тому запропоновано прийняти Єдину програму і в Україні. Враховуючи позитивний досвід зарубіжних держав, в законодавстві України необхідно також передбачити: умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ч. 1 ст. 380 КК України; перелік злочинів, у провадженнях про вчинення яких обов'язково до особи та/або членів її сім'ї мають бути застосовані відповідні заходи безпеки (водночас такий перелік не має бути вичерпним); передбачити у ст. 380 КК України кримінальну відповідальність як за кваліфікований склад – за вчинення відповідного діяння з метою одержання неправомірної вигоди тощо.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України»* окреслено проблеми визначення поняття об'єкта складів аналізованих злочинів. Встановлено родовий, видовий, безпосередній, додатковий об'єкти таких складів злочинів. Зауважено, що серед науковців відсутня єдина позиція щодо визначення поняття «правосуддя», у зв'язку з чим запропоновано змінити назву Розділу XVIII на «Злочини проти правосуддя та діяльності органів, що сприяють здійсненню правосуддя». Рекомендовано предметом складу злочину передбаченого ст. 381 КК України, визнавати інформацію про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист. Така інформація є професійною, а отже, може містити відомості досудового розслідування, оперативно-розшукових заходів, державну таємницю тощо.

У підрозділі 2.2 *«Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України»* наведено наявні в науці підходи до визначення змісту об'єктивної сторони досліджуваних складів злочинів. Констатовано, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 380 КК України, може мати форму: а) дій: несвоєчасне прийняття рішення; прийняття недостатньо обгрунтованого рішення; невжиття достатніх заходів (застосовується захід, який є неефективним для захисту особи); несвоєчасне вжиття достатніх заходів; б) бездіяльності: неприйняття рішення; невжиття достатніх заходів (до особи не вживається захід, необхідний для її захисту); несвоєчасне вжиття достатніх заходів (тоді, коли потрібно здійснювати захист, нічого не

забезпечувалося). Під розголошенням відомостей про заходи безпеки (ст. 381 КК України) запропоновано розуміти діяння (дії або бездіяльність), внаслідок яких вони стають надбанням хоча б однієї особи, яка не має права на ознайомлення з ними. Конститутивною ознакою об'єктивної сторони аналізованих складів є суспільно небезпечний наслідок та причинний зв'язок між діяннями та наслідками.

У підрозділі 2.3 *«Суб'єкт складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України»* проаналізовано погляди науковців щодо визначення ознак суб'єкта досліджуваного злочину. Доведено, що суб'єктом таких злочинів може бути тільки фізична особа, оскільки орган, який здійснює правосуддя або сприяє його здійсненню, не може підлягати кримінальній відповідальності. За ст. 380 КК України, – це лише повнолітня особа (18 років), а за ст. 381 КК України – особа з 16 років. Аргументовано, що досліджувані злочини можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом: службовою особою (ст.ст. 380, 381 КК України) або особою, взятою під захист (тільки за ст. 381 КК України). Службовими особами за аналізованими складами злочинів можуть бути: службова особа органу, який приймає рішення про застосування заходів безпеки або про відмову в їх застосуванні; службова особа органу, який забезпечує захист особи; службова особа органу, якій стало відомо про застосування до особи заходів безпеки у зв'язку з її службовим становищем.

У підрозділі 2.4 *«Суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України»* охоплено зміст ознак суб'єктивної сторони злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 380, 381 КК України. Обґрунтовано, що досліджувані злочини вчиняються або з необережності, або зі змішаною (складною, з двома формами, подвійною, комбінованою) формою вини. Тобто суб'єктивна сторона вчинення аналізованих злочинів передбачає, що ставлення до діяння характеризується ознаками умислу або необережності, а до наслідків – тільки необережності. Якщо особа до наслідків ставиться умисно, то її діяння належить кваліфікувати за сукупністю злочинів (за статтями, що передбачають посягання на здоров'я, життя, власність особи тощо).

Розділ 3 «Особливості кваліфікації та покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України»* розглянуто проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. Наведено приклади найбільш типових випадків кваліфікації діяння тільки за ст. 380 або ст. 381 КК України, а також коли кваліфікація діяння особи здійснюється за сукупністю злочинів, позаяк злочин вчинений у співучасті (у злочині проти особи, взятої під

захист). Здійснено розмежування діянь, які передбачені у складах злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, зі складами злочинів, які можуть бути підставами для застосування щодо учасників кримінального судочинства заходів безпеки (наприклад, ст.ст. 195, 343, 345, 347, 348, 376, 377, 378, 379, 397, 398, 399, 400 КК України).

У підрозділі 3.2 *«Особливості покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, за кримінальним правом України»* проаналізовано санкції статей, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані зі забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. Детально розглянуто види покарання, які можуть бути застосовані до осіб, які вчинили ці злочини. Запропоновано у ч. 2 ст. 380 КК України передбачити можливість призначення покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення питань кримінально-правової охорони в Україні осіб, взятих під захист. За результатами аналізу норм кримінального закону про відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства та про розголошення відомостей щодо застосування заходів безпеки, дослідження положень іншого галузевого законодавства та судової практики у справах цієї категорії зроблено такі основні висновки:

1. Забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства завжди приділяли належну увагу науковці у сфері кримінально-процесуального права, тоді як питання кримінальної відповідальності (кримінально-правової охорони) за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, вивчені ще недостатньо.

2. Криміналізація злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, є соціально зумовленою. У сучасному правовому світі наявність таких норм гарантує захист прав і свобод, інтересів та цінностей людини і громадянина, а також ефективне здійснення та відправлення правосуддя в державі.

3. Констатовано відсутність в законодавстві та науковій літературі єдиного та детального визначення поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відтак запропоновано авторське визначення цього поняття як діяльності уповноважених законом органів, спрямованої на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень).

4. Встановлено, що попри нормативне закріплення цілої низки видів заходів безпеки, найчастіше до учасників кримінального судочинства застосовуються такі: особиста охорона, охорона житла і майна, закритий судовий розгляд та забезпечення конфіденційності відомостей про особу, оскільки ці заходи є невитратними, але водночас не завжди ефективними. Зроблено висновок, що у вітчизняному законодавстві слід визначити перелік злочинів, у провадженнях про вчинення яких обов'язково мають бути застосовані відповідні заходи безпеки до учасників за реальної загрози їх життю, здоров'ю, майну та житлу. Цей перелік не має бути вичерпним, а разом передбачати застосування відповідних заходів в інших випадках, якщо наявна реальна загроза до учасника судочинства.

5. Проаналізувавши законодавство зарубіжних держав, виокремлено певні напрацювання, які доцільно використати та впровадити у вітчизняне кримінальне законодавство. По-перше, необхідно передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, з метою гуманізації кримінального законодавства та увідповіднення вітчизняного законодавства європейським стандартам. Враховуючи досвід зарубіжних держав, звільнення від кримінальної відповідальності має міститися у примітці до ст. 380 КК України яка мала б мати таку редакцію: «Службова особа звільняється від кримінальної відповідальності у разі вчинення нею вчасно всіх необхідних, достатніх та ефективних заходів безпеки щодо особи, яка потребує захисту (та/або членів її сім'ї), якщо тяжкі наслідки для підзахисної особи все одно настали». Передбачити в законодавстві обов'язковість матеріальної компенсації, а за необхідності (загроза життю, здоров'ю, житлу та майну) – правової допомоги, якщо для особи, щодо якої здійснюється захист, настали тяжкі наслідки, або членів її сім'ї (у випадку смерті підзахисної особи), та забезпечення їх безпеки. По-друге, визначити поняття «негайні заходи безпеки» як заходів прийняття рішення про застосування яких та їх забезпечення здійснюється впродовж 24 годин. Відтак запропоновано окреслити чіткий перелік заходів, які можуть бути застосовані негайно, наприклад, особиста охорона, охорона житла та майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку тощо. У невідкладних випадках до особи має бути застосований захід безпеки у виді переміщення особи у безпечне місце. Таким чином, до переліку заходів безпеки слід додати «переміщення особи у безпечне місце» (безпечним місцем може бути спеціально обладнана кімната в органі, який забезпечує захист, або квартира чи будинок, до якого в разі небезпеки можуть поміщати важливих свідків чи інших учасників кримінального судочинства).

6. Об'єктом злочинів про забезпечення безпеки осіб, взятих під захист, запропоновано вважати суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів правосуддя, досудового слідства й прокуратури, а також життя, здоров'я та власність учасників кримінального судочинства. Натомість під правосуддям слід розуміти не тільки діяльність судів різних рівнів, а й

діяльність органів, які сприяють здійсненню та відправленню правосуддя. Для уникнення суперечностей щодо поняття правосуддя доцільно було змінити назву Розділу XVIII КК України на «Злочини проти правосуддя та діяльності органів, які сприяють здійсненню правосуддя».

7. Під час розгляду ознак об'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, встановлено, що ці злочини можуть бути вчинені і шляхом дії (несвоєчасне прийняття рішення; прийняття недостатньо обґрунтованого рішення; невжиття достатніх заходів (застосовується захід, який є неефективним для захисту особи); несвоєчасне вжиття достатніх заходів), і бездіяльності (неприйняття рішення; невжиття достатніх заходів (до особи не вживається той захід, який потрібен для її захисту); несвоєчасне вжиття достатніх заходів (в той час, коли потрібно здійснювати захист, нічого не забезпечувалося)). У зв'язку з тим, що злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, є матеріальними, то вони вважаються закінченими з моменту настання наслідків, що вказані в диспозиціях досліджуваних статей. Тяжкими наслідками за цими злочинами можна вважати побої, тілесні ушкодження середньої та тяжкої ступенів тяжкості, знищення або пошкодження майна, що завдало матеріальних збитків у великих розмірах, смерть особи та/або членів її сім'ї тощо.

8. Суб'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 380, 381 КК України, може бути лише спеціальний суб'єкт. У досліджуваних складах ним можна визнати осіб, які виконують свої обов'язки в сфері правосуддя; осіб, яким стало відомо про вчинений злочин у зв'язку з їхньою службовою діяльністю; осіб, які здійснюють забезпечення заходів захисту та осіб, до яких ці заходи забезпечуються (тільки за ст. 381 КК України). Для уникнення дискусій та з метою встановлення кола органів, які забезпечують захист учасників кримінального судочинства, необхідно на законодавчому рівні визначити повний перелік правоохоронних органів, службові особи яких сприяють здійсненню правосуддя шляхом забезпечення безпеки осіб, взятих під захист.

9. Суб'єктивна сторона досліджуваних складів злочинів характеризується необережною або змішаною формою вини, а наявність спеціального мотиву або мети є підставою для застосування або іншої статті КК України, або кваліфікації злочинів за сукупністю. Стосовно діяння, то вина характеризується ознаками умислу або необережності, ставлення до наслідків – тільки необережність. Якщо особа, вчиняючи будь-яке діяння, передбачене досліджуваними статтями, до наслідків ставиться умисно, то її діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

10. У рамках дослідження особливостей кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства доведено необхідність виключення ст. 381 із КК України, оскільки вона породжує конкуренцію кількох спеціальних норм. Натомість обґрунтовано, що загальних норм (ст. 387 та статей КК України, які передбачають відповідальність за розголошення таємниць, злочини у сфері службової

діяльності тощо) достатньо для забезпечення належної кримінально-правової охорони осіб, взятих під захист. Зокрема, відомості про заходи безпеки належать до професійної таємниці; така інформація, своєю чергою, може містити державну або іншу таємницю (таємниця досудового розслідування), а їх розголошення і так є кримінально-караним.

11. Покарання за злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист, мають бути достатніми й ефективним для запобігання таким злочинам. Специфікою цих видів злочинів є те, що вони не можуть мати ознак рецидиву. Оскільки суб'єктом цих злочинів є службова особа, то випадків вчинення таких злочинів особою, яка має не зняту чи не погашену судимість існувати не може. Особа, яка має судимість не може бути службовою – обіймати відповідну посаду та займатися відповідною діяльністю у сфері правосуддя. Зауважено більше, що з огляду на дію спеціальних законів, у випадку засудження службової особи за вчинення умисного злочину, вона по суті позбавляється права займатися відповідною діяльністю та обіймати відповідні посади взагалі безстроково. Аналізуючи санкції досліджуваних норм констатовано, що санкція ст. 380 КК України загалом відповідає вимогам та не потребує змін.

12.1. За результатами аналізу офіційної статистики та опитування з'ясовано, що провадження за такими злочинами порушуються рідко та, як правило, закриваються під час досудового розслідування. Це не означає, що такі злочини не вчинялися, а те, що існують певні проблеми у реалізації таких норм. Однією з проблем є те, що нині такі злочини є підслідними всім правоохоронним органам. Із появою спеціального органу – Державного бюро розслідувань – злочини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, мають бути підслідні тільки йому.

12.2. Обґрунтовано доцільність доповнення ст. 380 КК України ч. 2 такого змісту «ті самі діяння, вчинені з метою одержання неправомірної вигоди, – караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна».

12.3. Враховуючи виявлені проблеми застосування заходів безпеки до осіб, взятих під захист, доведено, що в Україні назріла нагальна потреба у прийнятті Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, що має базуватись на міжнародному досвіді у сфері забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та містити чіткі визначення понять й алгоритмів дій у цій сфері.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 3. С. 16–19.

2. Тимчаль М. В. Порядок застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (3). С. 168–172.

3. Тимчаль М. В. Поняття та сутність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 13–17.

4. Тимчаль М. В. Особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 181–185.

5. Тимчаль М. В. Уголовное законодательство зарубежных стран в сфере обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства. *Legea si Viata*. 2018. № 11.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Ноздренко М. В. Програма захисту свідків в Україні. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (17 жовтня 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 234–237.

7. Ноздренко М. В. Спеціальні заходи забезпечення безпеки осіб, взятих під захист за законодавством України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 203–207.

8. Тимчаль М. В. Проблеми розмежування суміжних злочинів при кваліфікації злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, взятих під захист. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24–25 серпня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 99–103.

АНОТАЦІЯ

Тимчаль М. В. Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2019.

Дисертація охоплює аналіз складів злочинів, передбачених ст.ст. 380, 381 КК України. У роботі запропоновано авторське визначення поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» та виокремлено їх головні ознаки. Визначено особливості видів заходів безпеки, що застосовуються до осіб, взятих під захист. Проаналізовано норми КК та КПК

Франції, США, ФРН, Республіки Білорусь, Латвійської Республіки, Республіки Польщі, Республіки Молдови, Грузії тощо.

Охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів, пов'язаних із забезпеченням безпеки осіб, узятих під захист. Наводяться приклади кваліфікації діянь за сукупністю складів злочинів, а також запропоновано перелік злочинів, які є підставами для реалізації заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства. Проаналізовано особливості покарання за ст. 380 і ст. 381 КК України, а також визначено умови звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 380 КК України.

Ключові слова: учасники кримінального судочинства, забезпечення безпеки, службова особа, особиста охорона, охорона житла та майна, спеціальні засоби, конфіденційність, державна таємниця, відомості досудового розслідування.

АННОТАЦІЯ

Тымчаль М. В. Уголовно-правовая охрана в Украине лиц, взятых под защиту. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (081 – Право). – Львовский государственный университет внутренних дел Министерства внутренних дел Украины, Львов, 2019.

Диссертация посвящена анализу составов преступлений, предусмотренных ст.ст. 380, 381 УК Украины. В работе предложено авторское определение понятия «обеспечение безопасности участников уголовного судопроизводства», выделены их главные признаки. Определены особенности видов мер безопасности, применяемых к лицам, взятым под защиту. Проанализированы нормы УК и УПК Франции, США, ФРГ, Республики Беларусь, Латвийской Республики, Республики Польши, Республики Молдовы, Грузии и т.п.

Охарактеризованы объективные и субъективные признаки составов преступлений, связанных с обеспечением безопасности лиц, взятых под защиту. Приводятся примеры квалификации деяний по совокупности составов преступлений, а также предлагается перечень преступлений, которые являются основаниями для реализации мер безопасности в отношении участников уголовного судопроизводства. Проанализированы особенности наказания за ст. 380 и ст. 381 УК Украины, а также указаны условия освобождения от уголовной ответственности за ст. 380 УК Украины.

Ключевые слова: участники уголовного судопроизводства, обеспечения безопасности, должностное лицо, личная охрана, охрана жилища и имущества, специальные средства, конфиденциальность, государственная тайна, сведения досудебного расследование.

ANNOTATION

Tymchal M. V. Criminally-legal safeguard persons taken under protection in Ukraine. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2018.

The dissertation is the first in Ukraine comprehensive criminal-law research on the security of persons taken under protection, which allowed to obtain scientific results that could be of great importance for the science of criminal law, for the law-enforcement activity of state bodies, as well as for the improvement of domestic legislation in order to approach European and international standards. As a result of the study, the necessity of adopting the Unified State Program for the Protection of Participants in Criminal Proceedings in Ukraine, as well as substantiating the introduction of the relevant amendments to Art. 380 of the Criminal Code of Ukraine.

One of the problems of the research of this institute is that a number of research and scientific developments have been carried out to improve the protection of participants in criminal justice, but they all relate to the norms of the criminal-procedural legislation of Ukraine; at the same time, there is no one approach to improving the criminal legal protection of persons taken under protection.

In the dissertation research the full analysis of the syllables of crimes related to the security of persons taken under protection. According to the results of survey, the following conclusions were made, in particular, the most frequently used security measures in Ukraine are low-cost ones, but such measures are not always effective; security measures are applied informally, but by agreement of heads of units; for the investigated period (2013-2017 and the first half of 2018) there was no prosecution in the city and the region for crimes stipulated in art. Art. 380, 381 of the Criminal Code of Ukraine.

In dissertation research the author's definition of a concept of safety of participants of criminal justice is offered and from this concept their main features are highlighted. For a full and comprehensive study, the features of the types of security measures that were applied to persons taken under protection were considered and identified. Some provisions of the CPC of Ukraine and the Criminal-Executive Code of Ukraine, which regulate the security of participants in criminal justice, are also analyzed.

After analyzing the criminal legislation of some states, it was suggested and proved to be necessary to make appropriate changes to the domestic criminal law in the area of ensuring the safety of participants in criminal justice in order to bring it closer to European standards. In particular, to provide conditions for exemption from criminal liability under Art. 380 of the Criminal Code of Ukraine; add to article 380 of the Criminal Code of Ukraine Part 2, in which to indicate that the same acts as

provided for in Part 1 of this article, but committed for the purpose of obtaining unlawful benefit; introduce the concept of "immediate security measures" – the security measures that apply to a person within 24 hours; define a complete list of measures that can be applied immediately; To add security measures to all participants in criminal proceedings in the form of moving a person to a safe place, etc.

The objects of crimes connected with the security of persons taken under protection are social relations that ensure the normal functioning of the organs of justice and bodies that promote the administration of justice, namely, social relations that arise in the field of ensuring the safety of participants in criminal justice. Since these crimes are committed by a special subject, the concept and characteristics of an official are considered. Service persons who may be subjects of the investigated crimes are the official of the body that decides on the application of security measures or the refusal to apply them; An official is a body that protects a person; a servant of the body, who became aware of the application to the person of security measures in connection with her official position.

The investigated crimes are committed with a mixed (complex, with two forms, double, combined) form of guilt. A detailed definition of the subjective part of the syllables of crimes presupposes that the act - intent or carelessness, and to the consequences - only negligence. In the case of a person to the consequences of the consequences - intentionally, then its actions should be qualified for a set of crimes. In determining the qualifications for the investigated crimes, the author gives examples of the qualification of acts in the totality of crimes, and also offers a list of crimes that are adjacent to the crimes provided for in Art. Art. 380, 381 of the Criminal Code of Ukraine. The issue of complicity in these crimes and the peculiarities of their qualification (deliberate promotion of a crime against a person taken under protection) is considered. The delineation of the acts envisaged in the components of the crimes connected with the security of persons with the composition of crimes, which may serve as grounds for the application of security measures against participants in criminal proceedings (for example, Articles 115, 121, 129, 146, 195, 343, 345, 347, 348, 376, 377, 378, 379, 397, 398, 399, 400 of the Criminal Code of Ukraine).

When establishing the peculiarities of punishment for crimes related to the security of participants in criminal proceedings, the jurisprudence, types and penalties and certain changes and additions to be made to the domestic criminal law are considered. Also, there are cases in which a person may be subject to disciplinary, administrative or criminal liability. In relation to the proposed part 2 of article 380 of the Criminal Code of Ukraine, the measure of punishment in the form of imprisonment for a term of 5 to 10 years is grounded with confiscation of property.

Key words: participants in criminal justice, security, justice, official, deprivation of liberty, arrest, restraint of liberty, release from criminal liability, personal protection, housing and property protection, special means, closed court hearing, confidentiality, state secret, information of pre-trial investigation.

Підписано до друку 25.04.2019 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Зам. № 48-19.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.